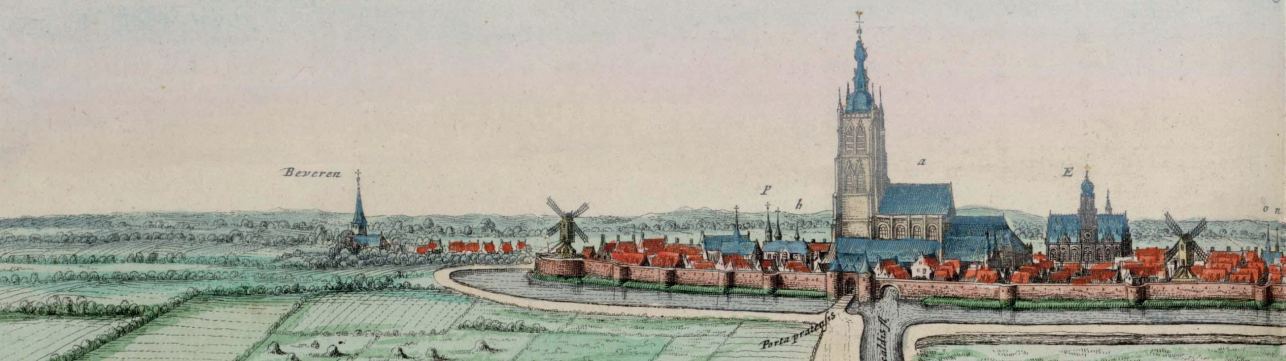

OUDENAARDE

ARCHEOLOGISCH ONDERZOEK IN DE STAD

Zicht op Oudenaarde. Antonius Sanderus. (1641)

Oudenaarde: het prille begin

De geschiedenis van Oudenaarde gaat minstens terug tot het begin van de 11de eeuw. Op dat moment duikt de naam Oudenaarde voor het eerst op in historische bronnen. Op de linkeroever van een bocht in de rivier wordt op dat ogenblik een versterking opgericht, de zogenaamde *turris Aldenardensis*. De 'toren' zal wellicht ook gediend hebben om de lokale economische belangen te beschermen en zal zeker een extra aantrekkingskracht hebben uitgeoefend op handelaars en ambachtsslui van diverse pluimage. Niet alleen ter verdediging, maar ook om een eigen identiteit te creëren, volgt al gauw de oprichting van een eerste stadsomwalling. Deze stadsversterking bestond uit een aarden wal en een gracht van meer dan 500 m, die aansloot op de Schelde, op zich een natuurlijke barrière. Heel deze constructie omsloot een gebied van circa 5 tot 6 ha. Archeologen vermoeden dat ze in 2008 op de Grote Markt, ter hoogte van de Sint-Walburgakerk, een deeltje van deze gracht hebben aangesneden.

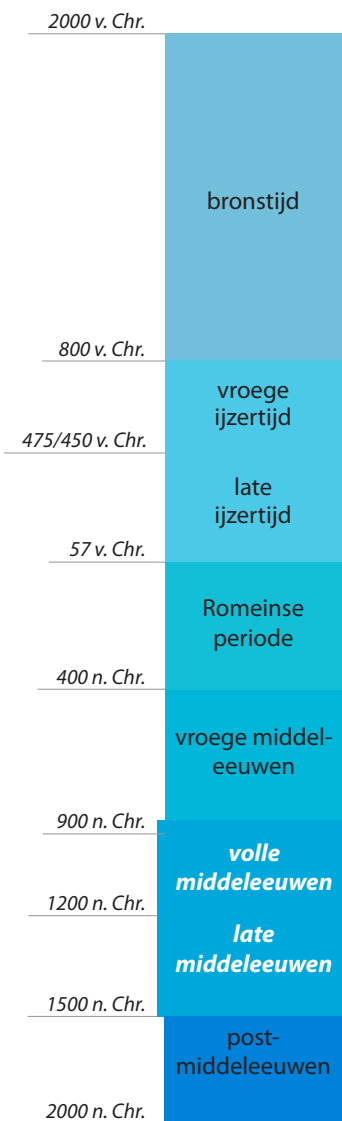
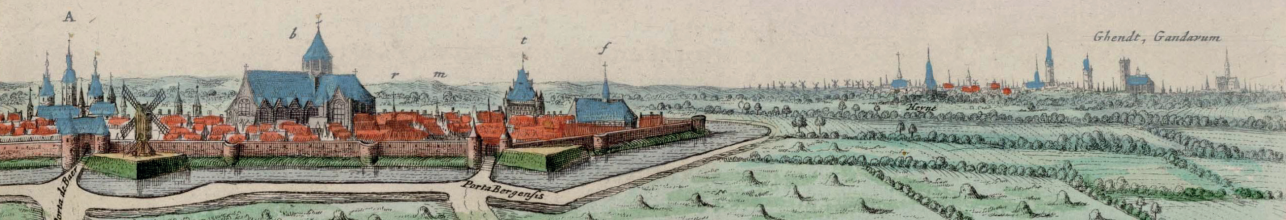
[Een kaart van het huidige model van de stadsontwikkeling kan u vinden in het midden van deze brochure.]

De *turris Aldenardensis* en het kasteel van Pamele

De exacte locatie van de *turris Aldenardensis* is tot op heden onbekend. Historici en archeologen vermoeden dat ze de toren moeten situeren in een meanderbocht van de Schelde. De gegraven Burgschelde zorgt ervoor dat dit stuk land volledig omsloten is door water. De toren zou zich volgens de hypothese bevonden hebben in de zuidwestelijke hoek en omgeven geweest zijn door een aparte gracht. In 2007 vonden archeologen vier houten palen die op basis van het onderzoek van de jaarringen te dateren zijn tussen 1016 en 1041. In de 13de eeuw bouwt de heer van Oudenaarde op deze plek een burcht waarvan in 2005 en 2007 verschillende torens zijn opgegraven.

Eén van de opgegraven torens van de 13de-eeuwse burcht.
© Agentschap Onroerend Erfgoed

Kaart van Jacob van Deventer met aanduiding van de restanten van de omwalling van Pamele. (Omstreeks 1550) © KBR

De eerste omwalling rond Pamele

In de schaduw van dit prille Oudenaarde vestigde zich aan de overzijde van de Schelde, gestimuleerd door de heren van Oudenaarde-Pamele, een groep ondernemende lieden. Het huidige stadsdeel Pamele is wat rest van deze nederzetting, die in de 12de eeuw zelfs uitgroeide tot een stad met een eigen omwalling. Voor informatie over het uitzicht van deze woonkern konden archeologen tot voor kort alleen beroep doen op het stadsplan van Jacob van Deventer uit de 16de eeuw. Hierop zijn enkele restanten van een gracht te zien. Het is pas bij een opgraving op het Raepsaetplein, in 2012, dat ze een deel van deze minstens 15 m brede gracht hebben gelokaliseerd.

De funderingen van de hoofdeloose poorte in de Broodstraat.

De hoofdeloose poorte

In 2014 zijn bij opgravingen in de Broodstraat, ter hoogte van de Krekelput, de funderingen van een brug over de voormalige natuurlijke Scheldeloop aangetroffen. De verrassing kwam toen de archeologen niet enkel de brug vonden, maar ook eraan vasthangend bijna 2,5 meter dikke muren. Het verband met de eerste stadsomwalling was gelegd. De muren zijn immers afkomstig van één van de stadspoorten die op deze strategische plaats toegang gaf tot de stad. De bouw van de poort en brug is te plaatsen in de 12de eeuw (tussen 1125 en 1175). Ze zijn te situeren in dezelfde periode als het oudste monument van Oudenaarde, namelijk de Boudewijntoren op de Kleine Markt.

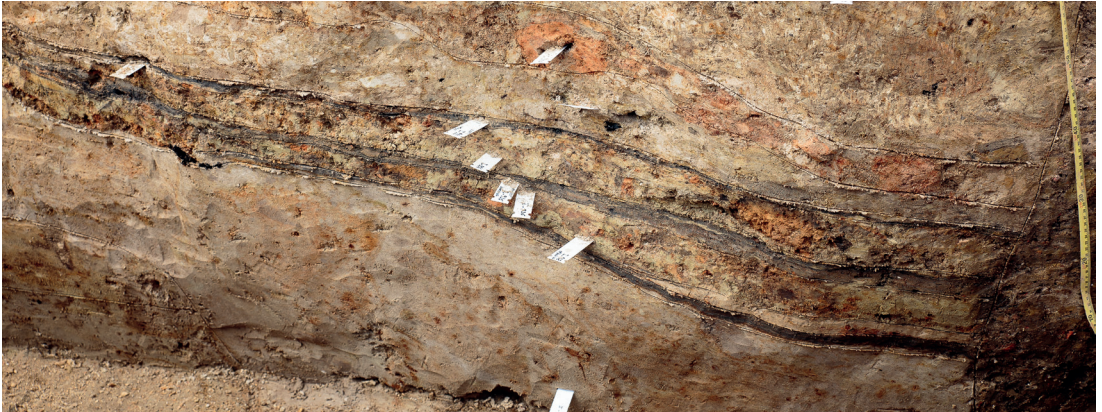

Een 15de-eeuwse kookpot bevond zich tussen het gestorte afval dat werd gebruikt voor de landwinning op de Schelde.

Landwinnig op de Schelde in de Krekelput

Uit de verschillende archeologische gegevens was ook af te leiden dat in de loop van de 15de eeuw en meer bepaald na 1430 een deel van deze in de 12de eeuw gebouwde brug werd afgebroken. Dit ging gepaard met landwinnig op en een kanalisatie van de Schelde. De landwinnig gebeurde onder meer door het storten van grond, stenen en afval. Nadien werd het nieuwe land gebruikt voor de bouw van woningen. Aanvankelijk gaat het om huizen in vakwerk met lemen vloeren. Op een later tijdstip worden ze vervangen door woningen in baksteen. Samen met deze eerste huizen is ook het wegdek van Krekelput gekasseid met Doornikse kalksteen.

Een opeenstapeling van aarden vloeren. Elk zwart laagje is een looppniveau. © Dirk Wollaert.

Tussen Brugghen

In 2015 doken de archeologen ook langsheen de Marlboroughlaan, ter hoogte van Tussenbruggen, de grond in. Volgens cartografische en historische bronnen bevond zich op die locatie een huizenblok waarvan de achtergevels tot vlak tegen de huidige loop van de Schelde kwamen. De voorkant van de huizen kon bereikt worden via de straat Tussen Brugghen (ook wel entre deux ponts) en het nu verdwenen Beckstraetjen.

Tussenbruggen was, net als de Broodstraat, gelegen op de route naar de oudste oversteekplaats over de Schelde. De oudste sporen in deze stadswijk dateren uit de 12de eeuw en bestaan uit lemen vloeren die zich tot maar liefst 2,3 m onder het huidige looppniveau bevinden. De opeenstapeling van de vloeren duidt erop dat de houten huizen steeds op dezelfde plek zijn herbouwd. Verschillende brandlagen illustreren het altijd aanwezige gevaar op brand in deze woningen en zorgden tevens voor de goede bewaring van organische resten. Zo is er bijvoorbeeld een grote hoeveelheid verkooldde kapselfragmenten van vlas, de grondstof voor linnen, aangetroffen.

Een beerput uit de 17de en 18de eeuw

Achter een van de woningen palend aan Tussenbruggen onderzochten de archeologen een beerput. Deze leverde een schat aan informatie op doordat hij ook als afvalput is gebruikt. De vele potten in aardewerk (teilen, pispotten, kruiken,...), pijpen en glazen die hierin door de toenmalige bewoners zijn gedumpt, zijn te dateren in de 17de en 18de eeuw. De voedselresten geven een idee van wat de bewoners ooit aten.

Deze houten huizen zijn gebouwd op opgeworpen aarde die de archeologen in verband brengen met het graven of kanaliseren van de huidige Scheldeloop. Dankzij de opgraving weten we nu dat dit reeds in de tweede helft van de 11de of de eerste helft van de 12de eeuw is gebeurd. In dezelfde periode is ook de eerste kasseiing van Tussenbruggen te situeren. Een gracht begrenst de weg aan beide zijden. Opvallend zijn de vele resten van doornige vegetatie in deze grachten, zoals slee- en meidoorn.

Vanaf de 13de en de 14de eeuw vervangen stenen woningen de houten huizen. De stenen huizen worden in de eeuwen daarna talloze malen verbouwd. In deze periode ontstaat ook de kadastrale indeling die tot ver in de twintigste eeuw deze wijk opdeelde.

De funderingen van de huizen in baksteen die van de 13de tot in de 20ste eeuw langs Tussenbruggen stonden. © Dirk Wollaert.

Oudenaarde en de Schelde

Het uitzicht van Oudenaarde is gedurende eeuwen bepaald geweest door natuurlijke Scheldearmen die meanderden door de stad. In een steeds veranderende en groeiende stad was het slechts een kwestie van tijd vooraleer hierin ingrepen werden uitgevoerd. De eerste werken speelden zich af aan het einde van de 10de of in het begin van de 11de eeuw door de aanleg van een versterking in een bocht langs de Schelde. Om een 'eiland' te creëren, groef men een nieuwe loop, de Burgschelde, die de meander afsneed. De huidige Burgscheldestraat volgt nog grotendeels het oorspronkelijke traject van deze kunstmatige waterloop. De sterke verzanding zorgde ervoor dat deze waterloop aan het einde van de jaren 1950 bijna volledig gedempt is.

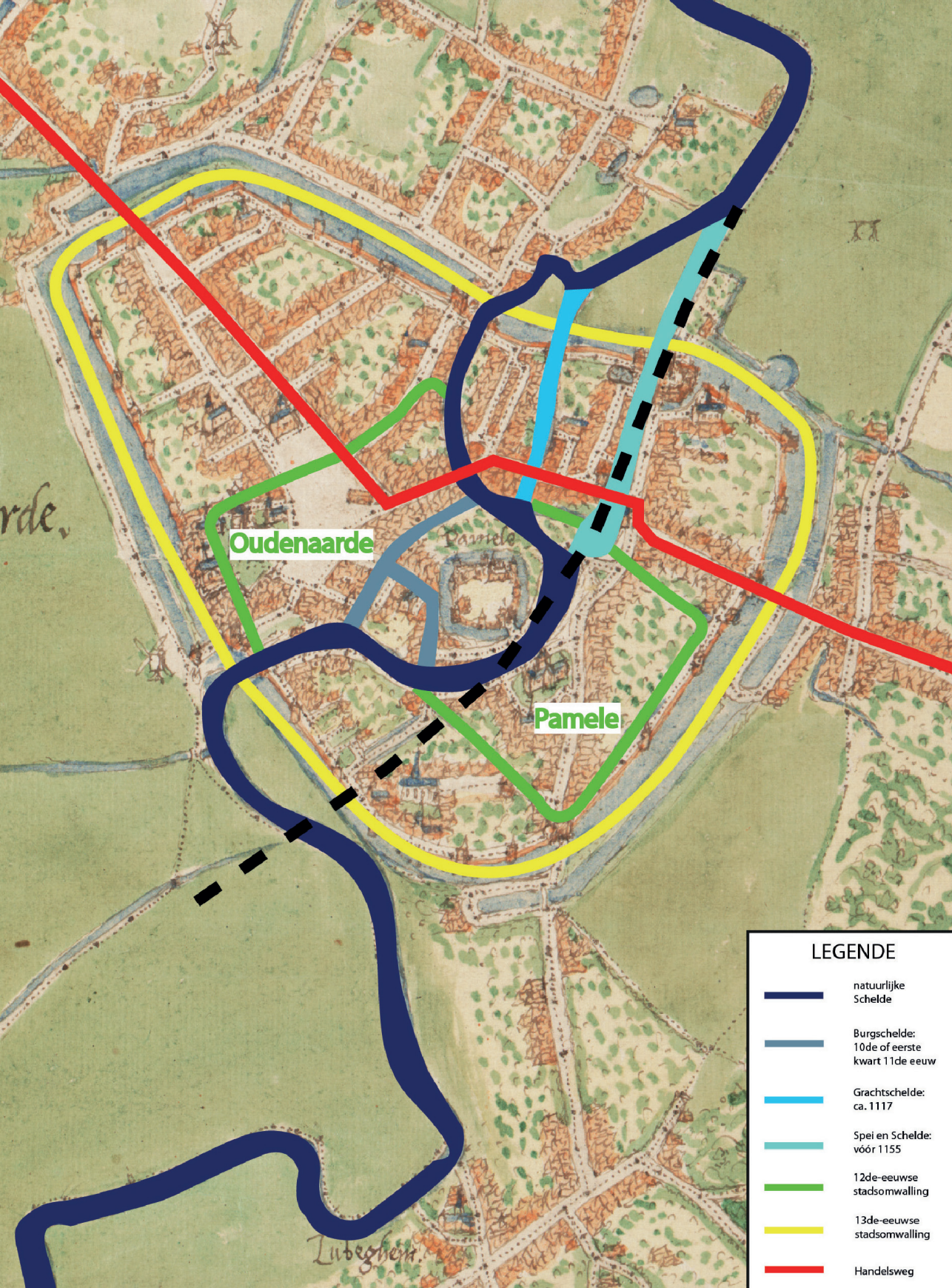
Een tweede ingreep is de aanleg van de Grachtschelde in of voor de eerste helft van de 12de eeuw. Ze wordt al vermeld in *Le Veil Rentier* (1275) als *seur le fossé*. Ze snijdt duidelijk een bocht in de oorspronkelijke Schelde af, mogelijk voor de bouw van watermolens. Sinds de demping in 1961 is de loop enkel nog in het stratenpatroon op te merken.

Een andere middeleeuwse rechtekking van de Schelde vinden we aan het Spei. Deze zou gegraven zijn omstreeks of vóór 1155. Het Spei wordt in een tekst uit die periode alleszins vermeld. De opgraving langsheen de Marlboroughlaan in 2015 bevestigde deze ouderdom.

Tussen 1964 en 1971 werd bij de rechtekking van de Schelde de oorspronkelijke loop en de laatste middeleeuwse toevoeging (stroomafwaarts vanaf het Spei) verbreed en verlegd. Uiteindelijk blijft alleen in het stratenpatroon en in de straatnamen nog zichtbaar waar ooit water stroomde.

Plan van de Burgschelde, 1546. © Stadsarchief Oudenaarde.

Oudenaarde

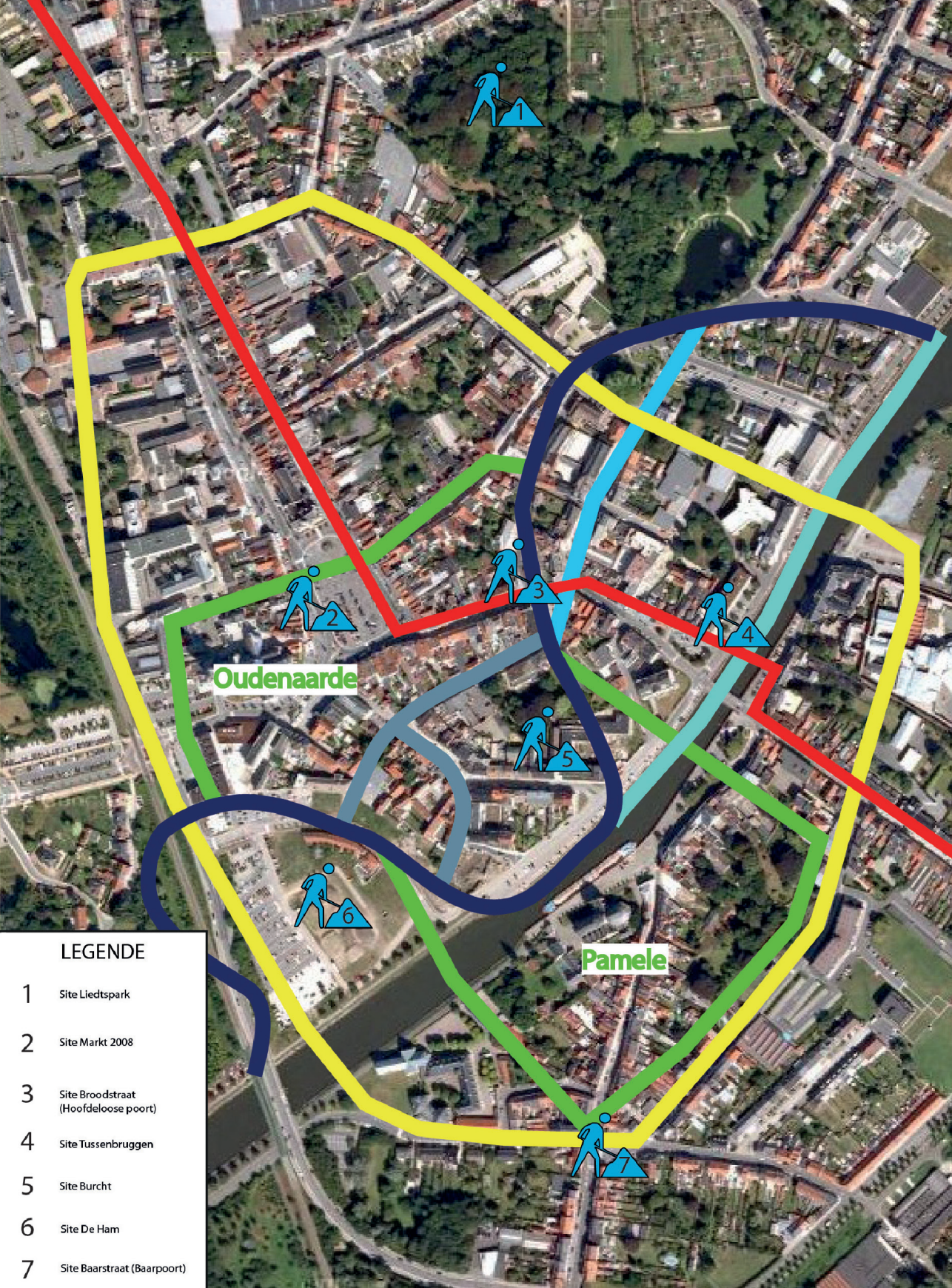
Pamele

Pamele

Lubeghen

LEGENDE

- natuurlijke Schelde
- Burgschelde: 10de of eerste kwart 11de eeuw
- Grachtschelde: ca. 1117
- Spei en Schelde: vóór 1155
- 12de-eeuwse stadsomwalling
- 13de-eeuwse stadsomwalling
- Handelsweg

Oudenaarde

Pamele

LEGENDE

- 1 Site Liedtsparck
- 2 Site Markt 2008
- 3 Site Broodstraat (Hoofdelloose poort)
- 4 Site Tussenbruggen
- 5 Site Burcht
- 6 Site De Ham
- 7 Site Baarstraat (Baarpoot)

De tweede omwalling

Het succes van Oudenaarde en Pamele valt af te leiden uit de grote 13de-eeuwse stadsuitbreiding, waarbij beide steden binnen dezelfde stadsomwalling kwamen te liggen. Weliswaar nog steeds gescheiden door de Schelde, is dit de eerste stap naar de opslorping van Pamele door Oudenaarde. Aanvankelijk bestond de nieuwe versterking uit een gracht en een aarden wal van ca. 2,5 km lang, maar al snel, rond 1290, volgt een versterking. De nieuwe stadsmuur telt dan vijf grote poorten die vanuit alle windrichtingen toegang verschaffen tot de stad.

Over deze nieuwe, 13de-eeuwse stadsmuur hebben archeologen dankzij verschillende opgravingen iets meer informatie dan over de oudere versterkingen. Zo stootten ze in 2008 bij graafwerken op de Ham nogal onverwachts op een 1 m brede bakstenen muur. Bij het vrij leggen bleek dat de muur niet massief was, maar gebouwd op pijlers die door middel van een boog met elkaar verbonden waren. Deze manier van bouwen zorgde voor een stabiele fundering. De muur was bovendien oorspronkelijk ingegraven in een aarden wal.

Een deel van de tweede omwalling opgegraven op de Ham. © Stad Oudenaarde.

Het archeologisch onderzoek op de Ham

In de bodem onder de parking aan de Ham waren de muurresten van het klooster van de Apostolinnen bewaard, net als een stadsmuur en een stadsgracht met daarin vijf (vermoedelijk gedumpte) skeletten. Dichter bij de Schelde zijn de resten van een volmiddeleeuwse site met walgracht, het Walleken, aangetroffen.

Was het nu Doornikse poort of Baarpoort?

In 2012 kregen archeologen opnieuw de kans om de laatmiddeleeuwse stadsversterking te documenteren. Op het J.J. Raepsaetplein, op de rechteroever van de Schelde, legden ze op enkele weken tijd één van de vijf stadspoorten, de Baarpoort, bijna volledig bloot. De fundering van het massieve bouwwerk geeft een goed idee van hoe zo'n toegangspoort er moet hebben uitgezien. Het gebouw bestaat uit twee U-vormige torens met daartussen een doorgang. De torens hebben een bakstenen kern en voor de afwerking van de buitenzijde gebruikten de middeleeuwse bouwmeesters grote, mooi afgewerkte blokken Doornikse kalksteen, via de Schelde aangevoerd uit Henegouwen. Het opgegraven poortgebouw is opgericht tussen 1360 en 1390. De omvang van de muren, tot meer dan 2 m dik, is al voldoende om het defensieve aspect van de constructie aan te tonen.

De maquette van Nézot, 1746. © Stadsarchief Oudenaarde.

Wie bouwde de Baarpoort?

Gelet op de historische situatie is deze datering uiterst interessant. Ze komt overeen met een periode waarin een machtswissel plaats vindt. In 1384 kwam Oudenaarde samen met de rest van het graafschap Vlaanderen onder controle van de Bourgondische hertogen. In de belangrijkste steden of langs rivieren en handelswegen naar grote steden komen militaire steunpunten tot ontwikkeling, met als doel die grote steden onder controle te houden. De in de literatuur terug gevonden vermelding dat Jan zonder Vrees (1371-1419), de tweede hertog van Bourgondië, de ommuring verstevigde met 5 poorten (Beverepoort, Einepoort, Bergpoort, Baarpoort en Meerspoort) en 24 torens is hierbij belangrijk. Jan zonder Vrees kwam aan de macht in 1404, maar het is onder het bewind van zijn vader, Filips de Stoute, dat gestart werd met de bouw van de poorten.

Eén van de U-vormige torens van de Baarpoort tijdens de opgraving.

Bastions komen en gaan

Met uitzondering van enkele herstellingen bleef het uitzicht van de stadsmuur tot in de 16de eeuw ongewijzigd. De opkomst van het kanon stelde echter nieuwe eisen aan verdedigingswerken. De stenen muren blijken niet goed bestand tegen kanonskogels en maken plaats voor brede aarden wallen. Vooruitspringende driehoekige bastions vervangen de oude stadstorens zodat er geen dode hoeken meer in de verdediging zitten. Deze veranderingen starten in Oudenaarde aan het einde van de 16de eeuw onder leiding van François de La Noüe en worden verder geperfectioneerd vanaf 1670 door maarschalk Vauban. Overblijfselen van deze militaire bouwwoede zijn nog terug te vinden in het Liedtspark. De driehoekige vorm van het groene hart van de stad verraadt nog steeds de vroegere aanwezigheid van een 17de-eeuws bastion. Om het verleden in ere te herstellen besliste het stadsbestuur om de gracht te laten heruitgraven.

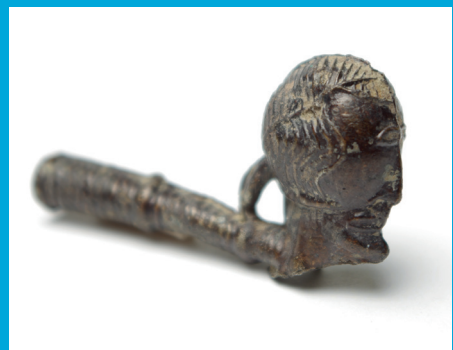

I.D. Maire, panorama van Oudenaarde, 1667. © Stadsarchief Oudenaarde.

2000 v. Chr.	bronstijd
800 v. Chr.	
475/450 v. Chr.	vroege ijzertijd
57 v. Chr.	late ijzertijd
400 n. Chr.	Romeinse periode
900 n. Chr.	vroege middeleeuwen
1200 n. Chr.	volle middeleeuwen
1500 n. Chr.	late middeleeuwen
2000 n. Chr.	post-middeleeuwen

Een fluitje

Een bijzondere vondst op de site van de Baarpoort is een fluitje in tinlegering. Twee gegoten helften zijn hierbij samengevoegd tot één geheel, bestaande uit een pijpje en een gestileerd hoofd. Op de overgang tussen het hoofd en het pijpje is een hangoog voorzien. Hieraan zat oorspronkelijk een koordje zodat het rond de hals kon gedragen worden. Het fluitje dateert uit de 14de eeuw.

In 1746 zijn de verdedigingswerken van Oudenaarde zodanig vergevorderd dat vanuit vogelperspectief duidelijk is hoe indrukwekkend deze zijn. Op een kaart die mogelijk als basis voor de maquette van Nézot diende, zijn de vestingsmuren, ravelijnen, lunetten, bastions, wallen en grachten rond de stad in detail afgebeeld. Zowel aan de noordoost- als aan de zuidkant is een dubbele omwalling aangelegd.

Afbraak van de omwalling

Als de omwalling van Oudenaarde dan toch zo imposant en karakteriserend was voor de stad, hoe is het dan zo ver kunnen komen dat er bovengronds niets meer van te zien is? Een deel van het antwoord op die vraag is te vinden bij de 18de-eeuwse Oostenrijkse monarch Jozef II. Diens zus Marie-Antoinette trouwde met de Franse koning waardoor versterkingen aan de westgrens van zijn rijk plots overbodig waren. Vanaf 1782 volgde de ontmanteling en verkoop van militaire gebouwen en gronden, nog versneld door de 19de-eeuwse industriële revolutie. De middeleeuwse stadsmuren vormden een te strak keurslijf voor een stad in volle expansie. Uiteindelijk verdwenen de laatste stadspoorten van Oudenaarde in 1860 uit het straatbeeld. Vandaag herinneren alleen nog straatnamen als Meerspoort, Remparden en Tussenmuren aan deze ooit monumentale verdedigingswerken.

De ravelijn in het Liedtspark.

Opgravingen op de Markt

De opgravingen die gepland zijn op de Markt bieden archeologen de kans om meer te weten te komen over de oudste bewoningskern en het ontstaan van Oudenaarde. Het projectgebied bevindt zich immers in de zone waar de eerste stadsontwikkeling van Oudenaarde plaatsvond. Uit de historisch-iconografische en historisch-cartografische bronnen is geweten dat talrijke middeleeuwse en post-middeleeuwse structuren binnen deze zone gelegen zijn. Het archeologisch potentieel is bijgevolg enorm groot.

De Markt op de kaart van van Deventer. Omstreeks 1550. © KBR

Muren op de Kleine Markt, midden van de 20ste eeuw.
© Stadsarchief Oudenaarde

Meer weten of deelnemen aan de opgravingen op de Markt:

Surf naar: <http://www.marktoudenaarde.be>

Volg ons op <http://www.facebook.com/SolvaDienstArcheologie> en op #marktoudenaarde

Het vleeshuis

Bij het aanleggen van een kleine put op de Markt t.h.v. de Broodstraat, kwamen een twintigtal bewerkte natuurstenen blokken naar boven. Al deze stukken zijn afkomstig van het maaswerk van de ramen van het middeleeuwse vleeshuis dat tussen het begin van de 14de en het einde van de 16de eeuw ter hoogte van de Broodstraat op de Markt stond. Dit was een centrale hal waar vlees werd gecontroleerd en verkocht. De 16de-eeuwse kaart van van Deventer is voorlopig de enige kaart waarop de hal is afgebeeld.

Colofon

Archeologiebrochure 8

Deze uitgave kwam tot stand naar aanleiding van de archeologische opgravingen op het Raepsaetplein, in de Broodstraat, op de Marlboroughlaan en op de Markt in Oudenaarde, uitgevoerd door SOLVA (2012, 2014, 2015 en 2016) op vraag van de Stad Oudenaarde. De projecten kaderden in de heraanleg van de bestrating en de ontubbeling van het rioleringsstelsel.

Tekst: Archeologische dienst SOLVA

Meer lezen:

P. Trio, R. Castelain, G. Van Kerkhoven en M. De Smet (2012) Tijd voor Oudenaarde.

W. De Maeyer, S. Van Cauwenbergh, E. Taelman en B. Cherretté (2015) Oudenaarde Louise Mariekaai en J.J. Raepsaetplein. Archeologisch onderzoek, SOLVA Archeologie-rapport 31.

E. Taelman, N. Vanholme en B. Cherretté (2013) Oudenaarde Liedtspark. Archeologisch onderzoek, SOLVA Archeologie-rapport 32.

H. Vandendriessche, W. De Maeyer, S. Van Cauwenbergh en B. Cherretté (2014) Oudenaarde Markt. Bureaustudie, SOLVA Archeologie-rapport 38.

W. De Maeyer en B. Cherretté (2015) Oudenaarde – Tussenbruggen – Marlboroughlaan – Margaretha van Parmastraat. Bureaustudie, SOLVA Archeologie-rapport 41.

W. De Maeyer, E. Taelman, S. Van Cauwenbergh en B. Cherretté (2015) Oudenaarde Broodstraat. Bureaustudie en archeologisch onderzoek, SOLVA Archeologie-rapport 46.

Download de SOLVA-Archeologierapporten via <http://www.so-lva.be>

D/2016/12.857/1

Coverfoto © Dirk Wollaert
Alle illustraties © SOLVA, tenzij anders vermeld

Contactadres:
Intergemeentelijk samenwerkingsverband SOLVA
Joseph Cardijnstraat 60
9420 Erpe-Mere
archeologie@so-lva.be